

Bauer Kristóf

A „Kremlin Playbook” – Oroszország közép-európai befolyásszerzésének módszertana¹

A Center for Strategic and International Studies (CSIS), washingtoni székhelyű független szakpolitikai kutatóintézet tanulmánya – The Kremlin Playbook² – Oroszország kelet-közép-európai befolyásolási módszertanát elemzi és mutatja be. Jelen tanulmány első része általánosságban vizsgálja e törekvéseket, míg a második részben öt esettanulmányban (Magyarország, Bulgária, Lettország, Szlovákia, Szerbia) összegzi a befolyásszerzés hatásait a régió országaira. Cikkünk a CSIS-tanulmány főbb pontjait mutatja be, példákkal szemléltetve és a szükséges helyeken rövid magyarázatokkal kiegészítve az elmúlt időszak eseményeit is.

Kulcsszavak: Oroszország, Kreml, befolyás, korrupció, Kelet-Közép-Európa

Bauer Kristóf: The “Kremlin Playbook” – The Russian Methodology of Gaining Influence in Central Europe

The Center for Strategic and International Studies (CSIS) released a study entitled The Kremlin Playbook which analyses and presents the methods of Russia gaining influence in the Central and Eastern European states. The first part of the study examines the theoretical model, while the second introduces the effects of the Russian activities through five country-specific case studies (Hungary, Bulgaria, Latvia, Slovakia and Serbia). This article summarizes the main points of the CSIS report adding necessary explanations to the events of the last month since the study was published.

Keywords: Russia, Kremlin, influence, corruption, Central-Eastern Europe

Bevezető

A elmúlt három évben egyre több vezető és kormányzerv nyilatkozik arról, hogy az orosz dezinformációs műveletek, befolyásolás és egyéb, ma már hibrid háborús technikákként nyilvántartott eszközök használata a hidegháborús időszakot idézi. 2016. október elején, közvetlenül a választások előtt az Egyesült Államok Nemzeti Hírszerzési Igazgatójának irodája egy olyan közleményt adott ki, amely szerint a hírszerző közösség megbizonyosodott arról, hogy az orosz kormány felelős a kormányzati és magán e-mailek kiszivárogtatásért.³

¹ A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

² Heather A. CONLEY – James MINA – Ruslan STEFANOV – Martin VLADIMIROV: The Kremlin Playbook – Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe, [online], 2016. 11. 04. Forrás: Center for Strategic and International Studies [2017. 10. 13.].

³ Joint Statement from the Department Of Homeland Security and Office of the Director of National Intelligence on Election Security, [online], 2016. 10. 07. Forrás: [Dhs.gov](https://www.dhs.gov) [2017. 11. 14.].

Ehhez hasonlóan Angela Merkel is azt nyilatkozta, hogy a német választásokat is befolyásolhatják az orosz kibertámadások.⁴ A kancellár hozzátette, hogy jelenleg is küzdenek orosz dezinformációs műveletekkel és információs támadásokkal. A cseh elhárításért felelős nemzetbiztonsági szolgálat (BIS) az Oroszországról szóló tanulmányában azt írja, hogy a Kreml információs háborút folytat Csehország ellen, az ország destabilizációjára hálózatokat épít és ügynököket szervez be.⁵ Donald Trump megválasztását követően pedig mind a CIA, mind pedig az FBI értékelése azt az eredményt hozta, hogy Oroszország aktívan atkozott be a választásokba a republikánus jelölt oldalán.⁶

2004-ben a transzatlanti közösség rendíthetetlenül hitt abban, hogy a NATO és az Európai Unió bővítésével a kelet-közép-európai államok folytatni fogják a demokratikus politikai és gazdasági átalakulást, amint az euroatlanti intézményrendszer teljes jogú tagjaivá válnak. A történelmi pillanat elmúltával azonban az Egyesült Államok egyre inkább közömbössé vált a régióban bekövetkezett változások iránt, abban a hitben, hogy az EU ösztönözni fogja a térség államainak demokratikus előrehaladását, és amennyiben szükséges, fellép a visszafejlődés ellen. Ez a feltevés hibásnak bizonyult: sem Washington, sem pedig Brüsszel nem ismerte fel a térség országainak törekénységét, aminek következtében az antidemokratikus irányú visszarendeződés elleni fellépés lényegében elmaradt.

Putyin elnök 2007-es beszéde a Münchener Biztonságpolitikai Konferencián – amelyben kijelentette, hogy a NATO keleti bővítése fenyegetést jelent Oroszország számára – az orosz–amerikai és orosz–európai szembenállás egy újabb fejezetét nyitotta meg. Az egy évvel később lezajlott grúz–orosz háború ennek a szembenállásnak a fizikai megnyilvánulása volt. Az ezt követő időszakban az orosz kormánytisztviselők egyre inkább az Európai Unió gyengeségét kezdték el kiemelni, hangsúlyozva, hogy a kelet-közép-európai térség a nyugat-európai segítség elmaradása miatt küzd folyamatosan a gazdasági válságból való kilábalással. Ezek a lépések mind azt támasztják alá, hogy az orosz propaganda célja a Nyugat tekintélyének alácsúszása volt.

A visszarendeződés felé vezető úton a 2008-as gazdasági válság jelentette az első lépést, amely alapjaiban rengette meg a nemzeti és nemzetközi intézményeket. Különösképpen igaz volt ez a demokratikus társadalmakra és a piacgazdaságokra. A válság által okozott csapás Európát különösen erősen érintette, és a kontinens államainak közel egy évtizedre volt szükségük ahhoz, hogy többé-kevésbé képesek legyenek visszatérni a 2008 előtti állapotokhoz. Ugyanakkor a gazdasági világválság pusztító hatásait sokan alábecsülték a kontinensen.

A 2008-as gazdasági válság után vette kezdetét a korábban megszerzett orosz befolyás kihasználása a politikai és gazdasági dimenziókban. 2009-ben a kelet-közép-európai nemzetek prominens diplomatái nyílt levelet írtak⁷ Barack Obamának, amelyben figyelmeztették az adminisztrációt, hogy Oroszország „nyílt és titkos gazdasági hadviselést folytat a régióban,

⁴ Russian cyber-attacks could influence German election, says Merkel, [online], 2016. 11. 08. Forrás: TheGuardian.com [2017. 11. 14.].

⁵ Russian intelligence wages information war, says Czech security service, [online], 2016. 09. 01. Forrás: Reuters.com [2017. 10. 14.].

⁶ May BULMAN: FBI backs CIA view on Russia intervened to help Donald Trump win presidential election, [online], 2016. 12. 16. Forrás: Independent.co.uk [2017. 10. 19.].

⁷ Letter to Obama: Five Years Later, [online], 2014. 07. 10. Forrás: CEPA [2017. 10. 17.]

amelynek keretében az energia-visszatartástól kezdve a politikailag motivált befektetéseken, megvesztegetéseken át a média manipulációjáig minden eszközt bevet céljai elérése érdekében”. Utólag értékelve az üzenet pontosan meghatározta a jövőbeli problémákat.

Az orosz befolyásolás modellje Közép-Európában

A CSIS kutatása során gyűjtött adatok alapján kijelenthető, hogy az orosz befolyás eredménye egy olyan szerteágazó és átláthatatlan hálózat létrejötte, amely befolyással bír a független döntéshozatalra, valamint rontja a kormányzás és államigazgatás színvonalát. Ez a káros orosz behatás általában kétfelé oszlik: az egyik célja a gazdaság stratégiai szektorai feletti hatalom megszerzése és kihasználása, a másik pedig a demokratikus berendezkedés erózióját célozza a politikai törésvonalak elmélyítésén és az oroszszimpatizánsokkal (feltörekvő autoriter, nacionalista, euroszeptikus egyénekekkel és szervezetekkel) való kapcsolatépítésen keresztül.

Moszkva célja ezekkel a lépésekkel egyfelől a potenciális gazdasági haszon maximalizálása a régióban, másrészt pedig az EU, a NATO, és az Egyesült Államok által „vezetett” nyugati demokráciák gyengítése és lejáratása. Ez utóbbi főleg az EU-aspiráns országok, mint például Szerbia, Ukrajna, Moldova vagy Grúzia irányában mutatható ki. Ezen túlmenően Oroszország a saját kormányzati modelljét szeretné a nyugati modell mellé alternatívaként felkínálni: az illiberális és autoriter „demokráciát”, amelyet gazdaságilag az „oligarcha-kapitalizmus” (*oligarchic capitalism*) jellemez.

Az orosz politikai befolyásszerzés: erodálódó demokratikus intézmények

Az orosz politikai befolyásolás a társadalmak belső kohéziójának meggyengítését és a nyugati demokratikus gazdasági rendszer hibás működésének hangsúlyozását célozza. Ez különösen hatásosnak bizonyult a 2008-as gazdasági válság és a globalizáció visszasságai miatt. Európa friss válságai – többek között a menekült- és migrációs válság, az orosz-ukrán konfliktus, a Brexit és a sikertelen török puccskísérlet – rávilágítottak a NATO és az Európai Unió intézményi hiányosságaira, amelyeket az orosz rendszer kész kihasználni. Az évtizedek óta tartó bővülést és integrációt követően egyértelművé váltak az európai egységprojekt határai abban az értelemben, hogy a tagállamok számára stabilitást és gazdasági prosperitást biztosítson. Ezek a sokkhatások felszínre hozták a tagállamok ideológiai különbségeit, és kívülről úgy tűnik, hogy az európai vezetők képtelenek kezelni a kihívásokat.

A hagyománytisztelő, konzervatív értékek nacionalista védelmezőjeként a Kreml számos európai politikai szervezetet, magánszemélyt és nem kormányzati szervezetet (NGO-t) támogat, leginkább a politikai skála szélsőjobb oldaláról, ám kisebb részben centrista, fősdorbelti és baloldali elemeket is találhatunk a támogatottak között. Az Egyesült Oroszország (*Единая Россия*) kormánypárt egész Európában kapcsolatokat ápol hasonló ideológiájú pártokkal és csoportokkal. Több esetben Moszkva ezeket a formációkat már az országos

ismertség megszerzése előtt támogatta.⁸ Az oroszok által támogatott csoportok országukon belül hátráltatják a kormány működését, és a parlamentáris demokráciák gyengeségét kihasználva Oroszország stratégiai fontosságára terelik a közbeszédet. A beálló benuhátság megnyitja az utat a szélsőséges politikai csoportosulásoknak, elősegítve ezzel a politikai törések kialakulását.

Annak érdekében, hogy tovább befolyásolja a belföldi politikai környezetet, a Kreml rendszerszintű információs hadviselést indított az ellenérdekelt csoportok megtévesztésére. A dezinformációs háború Oroszország agresszív hazai vagy nemzetközi lépéseiről tereli el a közvélemény figyelmét. Ennek segítésére tökéletesen alkalmasak a szimpatizáns csoportok, amelyek a már említett eszközökkel és a nyugatellenes diskurzussal lekötik a lakosság figyelmét. Az információs hadviselés eszközei rendszerint a művelési terület sajátosságaihoz igazodnak. Így például Moszkva Lettországra a nagyszámú etnikai orosz lakosságot próbálja megnyerni magának, a szláv országokban pedig a pánszlávizmus eszméjét élesztette újra, amelyben nagy szerepet játszik az orosz ortodox egyház is. Különösképpen a bolgár, illetve a szerb egyházzal szoros a kapcsolat. Oroszország az információáramlás minél nagyobb ellenőrzésére az állami finanszírozású „független” tartalomszolgáltatókat⁹ használja, amelyek a kormányzati propagandát terjesztik.

A Kreml szintén épít az oroszbarát üzletemberekből politikusokká vált személyek támogatására ott, ahol Oroszország jelentős gazdasági lábnyommal bír. Tekintettel arra, hogy több ilyen politikus is személyes részesedéssel rendelkezik orosz vállalatokban, érdekük fűződik az orosz gazdasági tevékenység fenntartásához, kibővítéséhez. Lettországra néhány évvel ezelőtt üzletemberek egy csoportja, akiknek „komplex, de gyakran pragmatikus és gyümölcsöző kapcsolata fűződött Oroszországhoz”, egészen Lettország legmagasabb politikai pozíciójáig jutott. Andris Šķēle volt kormányfő pártja állítólag egy ex-KGB ügynöktől kapott pénzügyi támogatást. Az ilyen módon foglyul ejtett államban lehetővé válik az, hogy harmadik felek (jelen esetben orosz szereplők) saját vagy más államok érdekeinek érvényesülését segítsék elő, és hozzáférjenek az állami erőforrásokhoz.¹⁰

Ugyanakkor Oroszországnak mindeközéig nem sikerült teljes mértékben kihasználnia a befolyását, hiszen nem következett be a transzatlanti konszenzus megtörése. E törés jelei azonban már megmutatkoztak néhány helyen, különösen az Oroszország ellen kivetett szankciók fenntartása ügyében, tekintettel arra, hogy több uniós vezető egyre kevésbé támogatja a szankciók fenntartását a kelet-ukrajnai tűzszünet folyamatos megsértése ellenére is.

⁸ A CSIS szerzői példaként hozzák fel Kovács Bélának, a Jobbik európai parlamenti képviselőjének esetét – aki ellen hírszerzői tevékenység vádjával eljárás folyik –, demonstrálva Oroszország politikai kapcsolatait. Kovács 2009 óta állt az elhárításért felelős Alkotmányvédelmi Hivatal látókörében, amikor – feltehetőleg orosz utasításra – megalapította az európai szélsőjobboldali pártokat tömörítő Európai Nemzeti Mozgalmak Szövetségét (*Alliance of European National Movements* – AENM). A politikus feladata a *Népszabadság* forrásai szerint nem a klasszikus hírszerzési szempontból értékes dokumentumok megszerzése, hanem unióellenes hangulatkeltés és bomlasztás volt. Kovács Béla nem kém, hanem megbízott bomlasztó volt, [online], 2014. 05. 23. Forrás: *Népszabadság Online* [2017. 11. 20.].

⁹ Például a *Russia Today* (RT) és a *Sputnik News*.

¹⁰ Agnia GRIGAS: *Legacies, Coercion and Soft Power: Russian Influence in the Baltic States*, [online], 2012. 08. Forrás: *Chathamhouse.org* [2017. 11. 20.].

Az orosz befolyást erősítő tényezőket összekötő kapocs a helyi korrupció. Számos orosz-szimpatizáns politikus, párt, üzletember vagy NGO került már hazai szinten korrupciós botrányba az elmúlt évek során. Több hatalmas beruházás kivitelezése zajlott az átláthatóság teljes hiányában orosz állami vállalatok támogatásával. Előfordult már, hogy politikusok vagy kormányhivatalnokok kezdeményeztek olyan törvénymódosítást, amely segítette kihasználni EU-s szabályozások hézagjait, a jogi kiskapukat, és hozzájárult monopolpiaci körülmények megteremtéséhez.

Oroszország érdekérvényesítési módszere betekintést ad a saját kormányzati modelljébe is. Ezt a modellt rendszerszintű korrupció működteti, középpontjában a belbiztonsági tisztek által fenntartott patronázshálózatok állnak, és behatol a társadalom minden rétegébe, egészen a politika legfelsőbb szintjéig. Moszkva a kelet-közép-európai államokban hasonló hálózatokat hoz létre, és ezáltal jelentős gazdasági és politikai befolyásra tesz szert. Karen Dawisha *Putyin kleptokráciája*¹¹ című könyvében Oroszországot maffiaállamnak írja le, amelyben Putyin elnök közeli üzlettársaival együtt egy oligarchák által uralt politikai rendszert tart fenn, és amelynek egyedüli céljai Putyin hatalmának megerősítése, a kritikusok elhallgattatása és a gazdasági haszon maximalizálása. A hálózat tagjai politikusok, hírszerző és elhárító (nemzetbiztonsági) tisztek, üzletemberek, nagyobb cégek, állami vállalatok és szervezett bűnözői hálózatok. Dawisha szerint az olyan állami intézmények, mint például az FSZB¹² felelnek a hálózatok fenntartásáért, amelyek sok esetben olyan mértékben összefonódnak, hogy lehetetlen megkülönböztetni a kormányzati és szervezett bűnözői csoportokat. A szerző szerint a korrupció mozgatja a rendszert, és ez a társadalmi felemelkedés kulcsa is. A résztvevők törvénytelenül szerzett tulajdont kapnak, és ennek megtartásáért cserébe teljes hűséget fogadnak a felsőbb köröknek.

Az orosz gazdasági befolyásszerzés: a kapitalizmus gyengeségeinek kihasználása

Az orosz gazdasági befolyásszerzés végcélja a piaci dinamika manipulálása és a kiskapuk kihasználása a döntéshozatal befolyásolása és tisztességtelen profitszerzés érdekében. Oroszország gazdasági befolyása a kelet-közép-európai régióban egyes stratégiai szektorokban megnyilvánuló dominanciájából fakad. Ez arra vezethető vissza, hogy a térség aránytalanul nagy mértékben függ az orosz földgáztól és kőolajtól, így Moszkva elsősorban az energiaszektoron keresztül lehet képes érvényesíteni akarátát. A CSIS szerint a vizsgált országokban az orosz gazdasági jelenlét mértéke a GDP 11–22%-a között mozog. Azonban a rengeteg fedőcég és offshore számla miatt lehetetlen megállapítani a teljes gazdasági lábnyomot, így többek között az orosz külföldi működőtőke áramlását is alulbecsültnek gondolják az elemzők.

Habár a gazdasági integráció és kölcsönös függőség nem jelent automatikusan sebezhetőséget, Moszkva több esetben kihasználta gazdasági jelenlétét a politikai döntéshozatal

¹¹ Karen DAWISHA: *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?*, Simon & Schuster, New York City, NY, 2014.

¹² Az orosz polgári elhárítást végző nemzetbiztonsági szolgálat.

befolyásolása érdekében. A földgáz- és kőolajszektorban Oroszország olyan árképzési stratégiát alkalmaz, amelyet nem a belföldi és regionális kereslet, hanem az ország orosz beszállítástól való függősége határoz meg. A földgáz esetében például Bulgária olyan szerződést írt alá, amelynek alapján sokkal többet kell fizetnie, mint például Németországnak, mivel szinte teljesen ki van szolgáltatva az orosz Gazpromnak.

Az orosz gazdasági befolyásnak több mozgatórugója van. Egyrészt Moszkva számos helyi „strómannal” tartja a kapcsolatot, akik közbenjárnak a megbízójuk érdekében. E kapcsolatok gyakran befolyásos üzletemberek, vagy korábban fontos kormányzati pozíciókat betöltő tisztviselők, akik hatással bírnak a döntéshozatali rendszerre. Általában ezeket a személyeket Oroszország gyümölcsöző üzleti lehetőségekkel csábítja, magas hozamokat ígérve ügyfeleinek. A „strómanok” összekötő kapocsként szolgálnak a Kreml és a helyi kapcsolatok között. Másrészt az oroszok kiaknázzák a régió átláthatatlan üzleti környezetét, a gyenge gazdasági szabályozást, valamint Oroszország piacvezető szerepét az energiaszektorban. Az előző két módszert összekötve jutunk el a harmadik mozgatórugóhoz: a milliárdos üzletekhez. Oroszország 2006 óta számos hatalmas infrastrukturális beruházást kezdeményezett a régióban, amelyek eredményeként jelentősen megnőtt Moszkva gazdasági jelenléte és politikai befolyása, amely esetenként a legfelsőbb körökig elér. Annak ellenére, hogy ezek rendszerint kölcsönösen előnyös beruházásnak indulnak, sok esetben többszörösére nőnek a költségek a kivitelezés közben, és az egész folyamatot mély korrupció szövi át. Mivel a helyi kormányzatok sok esetben nem tudják helyesen felmérni a költségeket és szakmai alapon értékelni a kivitelezést, így Oroszország a megrendelőket egy pénzügyi költési spirálba kényszeríti. Amint az üzletet aláírták, nincs mód a változtatásra még a gazdasági realitások ellenére sem, ezért a helyi kormányzatok Moszkva csapdájába kerülnek. Oroszország felügyeli a kivitelezés teljes folyamatát. Amennyiben átlépi a tervezett és jóváhagyott költségvetést, a projekt fenntartását az orosz pénzügyi intézmények felé fennálló kötelezettségek miatt stratégiai jelentőséggel indokolják ugyanazok a tisztségviselők, akik lehetővé tették a projekt megvalósulását jogszabályi módosításokkal. Erre példa a két oroszpartú szocialista képviselő Bulgáriában, akik olyan törvénymódosítást javasoltak, amely engedélyezte volna a Déli Áramlat vezeték kiépítését az EU-szabályozásokkal szembenemelve is. Egy másik példa Magyarország, ahol a kormánypárt javaslatára olyan jogszabály-módosításokat fogadtak el, amelyek lehetővé tették egyes orosz kötődésű, monopolhelyzetbe hozott vállalatoknak (MET International AG, majd MET Magyarország Zrt.) a földgázimportot, az így keletkező extraprofitot pedig átláthatatlan tulajdonosi háttérű offshore cégekhez irányították.

Annak ellenére, hogy nem az összes nagy horderejű projekt fog megvalósulni, Moszkva részben így is eléri célkitűzéseit (például a strukturális reformok és az energiadiverzifikáció elkerülését), és olyan befolyásos helyi politikusokat sikerül megnyernie, akik függő helyzetbe kerülve később aktiválhatóvá (akár zsarolhatóvá) válnak, ha a körülmények úgy kívánják.

A korrupciós ciklus

Az orosz befolyás vizsgálatok a CSIS úgy találta, hogy a gazdasági és politikai foglyul ejtés elsődleges csatornája a korrupció, módszere pedig a demokratikus rendszer gyengeségeinek kihasználása. A korrupciós hálózatokat a Kreml már a kilencvenes évek elején, a piacgazdaságra való átállás során elkezdte kiépíteni, és a gazdasági világválság után aktíválta őket. A jól elhelyezkedett orosz ügynökök politikai pozícióikat kihasználva gazdasági befolyásra tettek szert, ezt pedig arra használták fel, hogy országuk függőségét növeljék Oroszországtól, ami újabb befektetések lehetőségét nyitotta meg. A gazdasági ügynökök is átdolgoznak a politikai pályára, gazdasági befolyásukat olyan személyek beszerzésére fókuszálják, akik az orosz érdekeket képviselhetik majd a helyi, nemzeti vagy nemzetközi politikai szintén.

A gazdasági vagy politikai foglyul ejtés mérőszámai

Az esettanulmányok (Magyarország, Bulgária, Lettország, Szlovákia, Szerbia) alapján megállapítható, hogy azokban a vizsgált országokban, amelyek esetében az orosz gazdasági lábnyom¹³ a GDP 12%-ánál többet tett ki, nagyobb a sérülékenység az orosz gazdasági befolyásszerzéstől, és ezek az államok nagyobb eséllyel válnak az orosz gazdaság foglyává. Ezzel párhuzamosan pedig a 12%-os küszöb alatti országok esetében nagyobb fogékonyságot látunk az orosz politikai befolyás növekedésére.

A 12%-os határ alatti országok:

- Magyarország és Szlovákia nagyobb politikai nyomásnak vannak kitéve, ami feltehetőleg az orosz gazdasági jelenlét növelését célozza.

A 12%-os határ feletti ország közül:

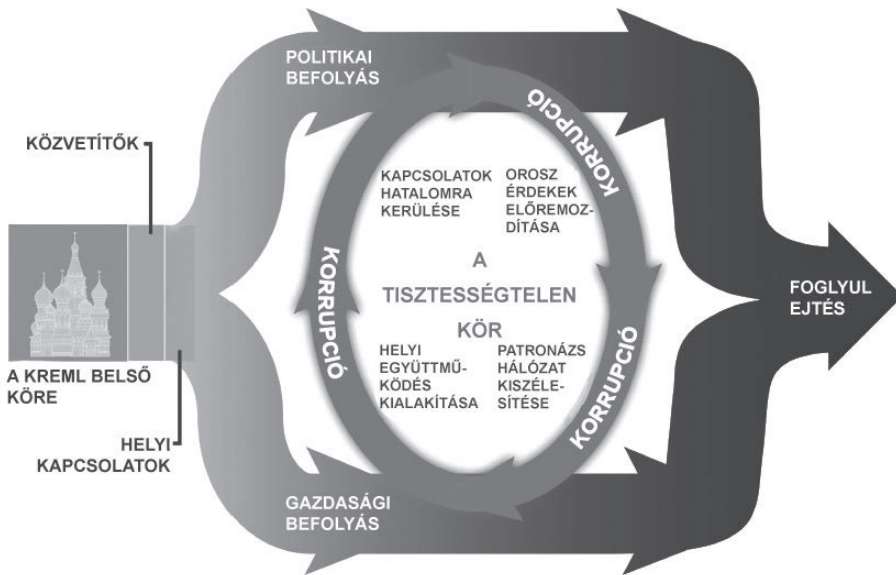
- Bulgáriában az orosz gazdasági jelenlét 2005 és 2014 között a GDP 22%-át tette ki átlagosan, és egyértelmű jelei tapasztalhatók a politikai és gazdasági befolyás kihasználásának, valamint magas az állam foglyul ejtésének esélye.
- Szerbiában a gazdasági lábnyom 12% felett van, azonban Moszkva politikai hatalma ennél jóval jelentősebb, amely erősíti az orosz befolyást Belgrád döntéshozatali rendszere felett.
- Lettországban is 12% felett van az orosz gazdasági lábnyom, ami gazdaságilag sebezhetővé teszi Rigát, azonban az ország nagyfokú politikai ellenállást tanúsított Oroszország ezirányú törekvéseivel szemben.

Mivel az orosz befolyásolás a magán- és közérdek káros összemosásával történik, a befolyásgyakorlás mind a magán-, mind a közsférában meg tud jelenni. Az előnyben részesítés és jutalmazás – elsősorban pénzügyi, de monopolhatalmon és befolyáson keresztül is gyakorolt – eszköze kulcsfontosságú abban, hogy hol az egyik, hol a másik sférában tudják

¹³ A vállalati jelenlét, közvetlen befektetések, kereskedelmi kapcsolatok, magántulajdon és magánbefektetések mértékének összegzése alapján kiszámított összeg.

képviselni az orosz érdekeket, és bármelyik szférában lojalitást vásároljanak, elsősorban a vesztegetés eszközével élve. A folyamatos gazdagodás ígérete és biztosítása működ-teti a rendszert, és az állami erőforrások ehhez bőséges támogatást jelentenek. Kelet-Európában, ahol magas a munkanélküliség és törekeny a gazdaság, a módszer különösen vonzónak bizonyul. A korrupciós ciklus jellemzője a transzparencia kerülése, a demok-ratikus értelemben vett nemzeti érdekek figyelmen kívül hagyása. Ennek eredményeként a kormányzat szerepét átveszik a magánvállalatok, és ezzel párhuzamosan ők válnak a köz-javak legfőbb haszonélvezőivé. Az előzőekben vázolt folyamat egy közel áttörhetetlen „tisz-tességtelen kört” hoz létre, amely addig növeli magát, ameddig be nem következik az állam teljes körű foglyul ejtése.

Az, hogy az orosz „tiszteségtelen kör” kialakulhatott és fennmaradt, leginkább arra vezethető vissza, hogy a nyugati típusú rendszerek hagyták kialakulni a korrupciót, nem léptek fel kellő súllyal annak megszüntetése érdekében. Az orosz ügynökök kiterjedt üzleti, biztonsági, hírszerzői és politikai hálóval rendelkeznek, és ezeket olyan komplex rendszerek létrehozására használják, amelyek célja a valós tevékenységek fedése. A Panama-iratokból is kiténik, hogy az orosz cégek a helyi szereplőkkel több offshore számla és cég bonyolult hálóján keresztül üzletelnek. Számos tranzakció törvényes, azonban mind a demokratikus keretrendszer kiskapuit kihasználva működik. Az átláthatatlan ügyletek célja a foglyulhely-zet erősítése, a befolyás elmélyítése és stratégiai eszközök megszerzése.

1. ábra: Az orosz befolyásszerzés tisztességtelen köre

Forrás: *The Kremlin Playbook*, i. m., 3. (a szerző fordítása)

Az orosz befolyás megtörése

Mivel a korrupció központi szerepet tölt be az orosz befolyás fenntartásában, először annak csökkentését kell elérni. A nemzetállamoknak erőteljesen fel kell lépniük a korrump szókások ellen, majd pedig biztosítaniuk kell az átlátható és nyitott működést. Amióta a közép- és kelet-európai államok csatlakoztak a NATO-hoz és az Európai Unióhoz, megszűnt az Egyesült Államok által segített és összehangolt korrupcióellenes politika, illetve intézményi támogatás. Ennek eredményeként a korrupcióellenes fellépés mögött nincs politikai akarat vagy kooperáció. Azokban az országokban, ahol az orosz érdekek átvették az irányító szerepet, a kormánynak nem áll érdekében az orosz befolyás elleni fellépés és a saját nemzeti céljaik követése. Amennyiben mégis cselekednének, a korrump tisztviselők már rendszerint kellőképp leépítették az intézményeket ahhoz, hogy a fellépés lehetetlen legyen.

Létezik azonban az orosz befolyás elleni fellépésre pozitív példa is, amelyre Lettország esete szolgálhat tanulsággal. Annak ellenére, hogy az orosz gazdasági lábnyom folyamatosan növekedett az országban az elmúlt évtizedben, és hogy a lett üzleti világnak jelentős összefonódásai vannak Oroszországgal, a vizsgált országok közül Lettország teljesített a legjobban a korrupcióellenes fellépés terén, és hozta a legjobb demokratikus kormányzati eredményeket. Lettországban ez a transzparencia, a nyitottság és az intézményi függetlenség miatt lehetett sikeres, annak ellenére, hogy a kormányzat felsőbb szintjeit is elérte Moszkva befolyása. A lett Korrupcióellenes Ügynökség (*Korupcijas Novēršanas un Apkarošanas Birojs – KNAB*) függetlensége lehetővé tette a nyomozások lefolytatását (a politikai szembenállás ellenére is), ami hosszabb távon jelentősen „fehéríti” a kormányzati szféra működését.

Az előbbieket fényében a CSIS az alábbi ajánlásokat teszi a Kreml befolyásának megtörése érdekében:

- Egy olyan egység létrehozása az Egyesült Államok Pénzügyminisztériumán belül, amelynek egyedüli célja az olyan oroszokhoz köthető illegális pénzügyi körök nyomon követése és felelősségre vonása, amelyek az Egyesült Államok pénzügyi rendszerével kapcsolatban állnak. Jelenleg a pénzügyi bűncselekmények felderítésére használt csoport¹⁴ főképp az úgynevezett „Iszlám Államhoz” és egyéb terrorista szervezetekhez köthető pénzügyi tranzakciókkal kapcsolatban folytat nyomozásokat, azonban a csoport feladatai közé tartozna az Egyesült Államok pénzügyi rendszerének védelme a pénzmosástól és egyéb nemzetbiztonsági fenyegetésektől.
- A NATO- és EU-tagállamok ösztönzése arra, hogy hozzanak létre saját pénzügyi hírszerzési egységeket, amelyek egyedüli célja a törvényellenes orosz pénzügyi tranzakciók nyomon követése. A 2015–2016-os európai terrortámadások nyomán az Európai Bizottság elfogadott egy javaslatot a terrorizmus finanszírozásának megakadályozását célzó, pénzmosás elleni uniós szabályok megerősítése érdekében. A javaslat az unió belső pénzügyi hírszerzési képességét és a transzparencia növelését célozza, több hatáskört adna a hírszerzői és felderítési csoportoknak, szigorítaná a vagyonynyilatkozatok kritériumait. A bizottság javasolta egy olyan központi

¹⁴ *Financial Crimes Enforcement Network.*

regiszter felállítását, amely tartalmazná az összes fizetési és egyéb bankszámlát a határokon átnyúló információcseré és a gyanús üzletek felderítése érdekében.

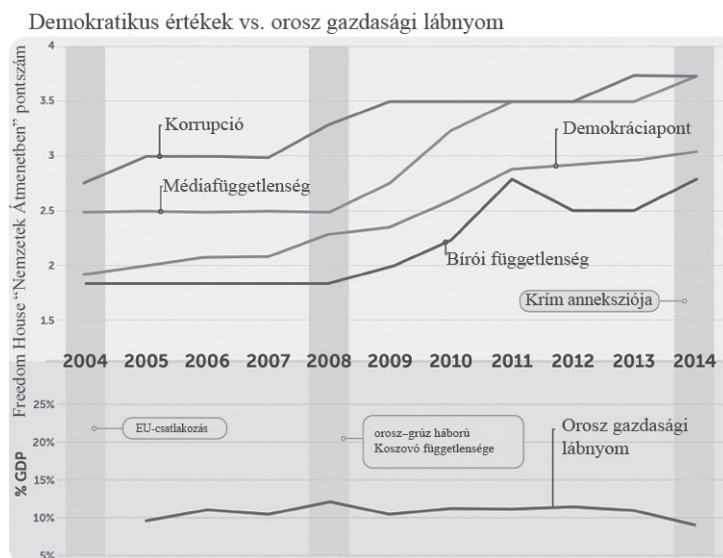
- Az Egyesült Államok és az Európai Unió pénzügyi hírszerzési együttműködésének erősítése.
- Az NATO Készenléti Akciótervén keresztül megerősíteni a korrupcióellenes hivatalokat. A frissen kinevezett hírszerzésért és előrejelzésért felelős főtitkárhelyettesnek¹⁵ kellene figyelnie az orosz befolyás terjedését a NATO-tagállamokban.
- Az Egyesült Államoknak teljesen át kellene dolgoznia a közép- és kelet-európai, illetve a balkáni államoknak nyújtott segítségnyújtási terveit, középpontba helyezve a jó kormányzás megerősítését és az orosz befolyás csökkentését. A pénzügyi támogatóknak a magas szintű korrupció elleni fellépést kell pártolniuk.
- Az európai uniós intézményeknek növelniük kellene a korrupcióellenes fellépés hatékonyságát és a segélyezési programokat annak érdekében, hogy a sérülékenyebb államok jobban tudjanak ellenállni az orosz érdekvényesítésnek. Ennek érdekében fejleszteni kell a korrupcióellenes jelentés elemzőmódszertanát és a jelentés következtében elinduló kormányzati folyamatokat. A jelentésbe be kell építeni országokra szabott javaslatokat, többek között a harmadik országok általi foglyul ejtés elkerülése érdekében. A fejlesztési segélyekből való részesülést befolyásolná a javaslatok kivitelezése. Az EU-nak fenn kellene tartania a fegyelmi mechanizmusokat az adott ország csatlakozása után is.
- A nyugat-balkáni országok csatlakozási tárgyalásainak folytatásához alapkövetelmény kellene hogy legyen egy szigorúbb jogállami és korrupcióellenes mérési és ellenőrzési rendszer használata.
- Növelni kellene a fejlesztési segélyezések feletti felügyeletet, és követelni egy teljes cégtulajdonosi nyilatkozatot a kivitelező vállalatok vezetőitől. Ki kell dolgozni egy átlátható követelményrendszert az 50 millió euró összérték feletti projektek támogatására, és folyamatos, független értékeléseket kell folytatni arról, hogy a projekt költségei észszerűek-e a projekt méretéhez képest. Az uniós projektfelügyelet főleg tagállami keretek között valósul meg, csupán akkor kerülnek Brüsszel hatáskörébe, ha folyamatos szabálytalanságok tapasztalhatók. A gyanús tranzakciók felderítésének érdekében az EU-nak a bizonyos összeghatárt meghaladó nemzeti tenderek esetében vizsgálatot kellene folytatni a folyósítás előtt.
- A nemzetállamoknak erősíteniük kellene a gazdaságpolitikájukat, az átláthatóságot, a függetlenséget és a szabályozói környezetet az egyre növekvő piaci diverzifikációra és versenyre való tekintettel (kiemelten a gazdaság kulcságazataiban, mint például a bank-, energia- és telekommunikációs szektorban).
- A gazdasági versenyt felügyelő hivataloknak kétvétenként jelentést kellene készíteniük a gazdaság stratégiai szektorainak diverzifikációjáról. Ebben a munkában nyújtsanak segítséget az adó- és vámhivatalok, illetve egyéb releváns kormányügynökségek annak érdekében, hogy fel lehessen vázolni a tulajdonosi hálókat, és azonosítani lehessen a nemzetbiztonsági fenyegetéseket.

¹⁵ Assistant Secretary General for Intelligence and Security.

Esettanulmányok

Magyarország – az illiberalizmus követője

Az esettanulmányban vizsgált öt ország közül Magyarországon történtek a legmélyebb politikai változások a 2004–2014-es időszakban. A korszak elején Magyarország a régió élvonalába tartozott az euroatlanti integrációt és a jó kormányzati mutatókat tekintve, azonban a 2010-es választásokat követően a demokratikus kormányzás színvonala érezhetően visszaesett. A Fidesz-kormányzat Orbán Viktor vezetésével konszolidálta befolyását a demokratikus intézmények felett, korlátozta azok működését, és aktív szószólójává vált az úgynevezett illiberális kormányzati modellnek. A kormány több jogszabályt elfogadott, amelyek növelték a politika befolyását a média, a törvényhozás és a nemzeti bank felett. Ez a folyamat párhuzamosan zajlott a magyar–oroszbilaterális kapcsolatok átalakulásával.

Megjegyzés: Az ábra a Freedom House és a Center for the Study of Democracy adatain alapul. A két szervezet kvalitatív és kvantitatív értékelést folytat, többek között a demokratizálódó országokat nyomon követő „Nations in Transit” adatbázison keresztül. A vizsgált elemek a korrupció észlelt szintje, a bírói függetlenség, a médiafüggetlenség és az általános demokrácia-pontszám voltak. A Freedom House az országokat 1-től 7-ig terjedő skálán pontozza, ahol 1 a legjobb, 7 a legrosszabb, tehát a pontszám növekedése az ország csökkenő demokratikus helyzetét tükrözi. Az általános demokrácia-pontszám az összes mutatót összegzi.

2. ábra: A demokratikus értékek és az orosz gazdasági lábnyom változása Magyarországon 2004–2014 között

Forrás: *The Kremlin Playbook*, i. m., 37. (a szerző fordítása)

Két jelentős változás történt az ország politikai térképén 2004 óta. Az egyik a baloldal összeomlása volt a korrupciós vádak, a rossz gazdaságpolitika és a gazdasági világválság nyomán, a másik pedig a radikális jobboldali Jobbik felemelkedése. A jelenlegi kormány politikai lépéseit két belpolitikai motiváció számlájára lehet írni a CSIS szerint. Ezek közül az első a kormánypárt hatalmának megőrzése, a második a Fidesznek mint a Jobbik elleni védőhálóknak a feltüntetése, miközben a kormánynak arra is törekednie kell, hogy a radikális párt ne váljon igazi politikai ellenfélle.

Magyarország kapcsán az elemzők szerint Oroszországnak jelentős érdeke fűződik a Jobbik sikeréhez. A párt erőteljes oroszellenes retorikával kezdte pályafutását, azonban 2005 – Kovács Béla mint pénzügyi támogató színre lépése – óta egyre inkább oroszpartivá vált. Bár nehéz közvetlen kapcsolatot találni a két fél között, úgy tűnik, hogy a Kreml a mérsékelt pártok alternatívájaként fektetett be a Jobbikba, hiszen ha a párt kerülne hatalomra, az veszélyeztetné Magyarország euroatlanti intézményi tagságát. Nehéz megítélni, hogy a Jobbik mennyire befolyásolja a kormányzati döntéshozatalt az országban. Egyik oldalról néhány intézkedésnek célja lehet a párttal szembeni manőverezés, a másik oldalról pedig az is elképzelhető, hogy a miniszterelnök valóban nem hisz az euroatlanti útban, és úgy gondolja, hogy a nacionalizmus és az autoriter kormányzás a legjobb választás Magyarország és a kormány számára is.

Gazdasági adatok

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Orosz FDI a GDP százalékában	0.0	0.0	0.7	0.0	1.4	1.7	0.0	0.0	0.0	0.1
Orosz cégek bevétele (GDP %)	3.7	4.4	3.8	4.9	3.2	3.5	3.8	3.7	3.2	2.5
Orosz olaj- és földgázimport GDP %)	3.9	5.0	4.2	5.9	4.1	4.7	5.8	5.8	5.9	4.7
Export Oroszország irányába (GDP %)	1.0	1.7	2.1	2.4	2.2	2.6	2.5	2.6	2.5	2.0
Orosz gazdasági lábnyom (GDP %)	8.6	11.2	10.8	13.3	11.0	12.5	12.2	12.2	11.6	9.2

Megjegyzés: Az ábra a Center for the Study of Democracy, az Eurostat, a nemzeti bankok és vállalati nyilvántartások/adatbázisok adatain alapul.

3. ábra: Bilaterális gazdasági adatok és orosz gazdasági behatolás Magyarországon 2005–2014 között

Forrás: *The Kremlin Playbook*, i. m., 37. (a szerző fordítása)

2010 előtt az orosz gazdasági lábnyom a GDP 11%-át tette ki Magyarországon, és a gazdasági kapcsolatok sem voltak jelentősek. E tekintetben az egyetlen kivételt az energiaszektor jelentette. Az ország a mai napig jelentősen függ az orosz földgáz importjától, azonban a szénhidrogének mint energiahordozók szerepének szűkülésével arányaiban a függőség is csökken. Az orosz gazdasági befolyásszerzés is korlátozott eredményeket tud

csak felmutatni (például a MOL-részvényvásárlási vitában).¹⁶ A legjelentősebb változásra 2014-ben került sor, amikor az orosz állami Roszatom elnyerte a Paks-2 atomerőművi blokkok építéséről szóló 12,2 milliárd euró értékű tendert, melyhez az orosz állam nyújt hitelt Magyarország számára.

Magyarország 2010 utáni fejlődésére jellemző volt a korrupció szintjének jelentős növekedése is. Mint a CSIS rámutat, a Transparency International adatai szerint az országban rendszerszintű és centrális korrupció van jelen. A gazdaság működésének átláthatatlanságán túl (Paks-2, Déli Áramlat) a kormányzat folyamatosan bontja le a korrupció gátjait. Mivel ez az orosz befolyás növekedésének egyik kulcsa, a CSIS szerint Magyarország sebezhető az orosz gazdasági és politikai befolyással szemben. Jelenleg az ország a nyugati liberális államberendezkedéssel szembeni alternatíva, a keresztény, nacionalista, konzervatív autoriter modell egyik első számú képviselője.

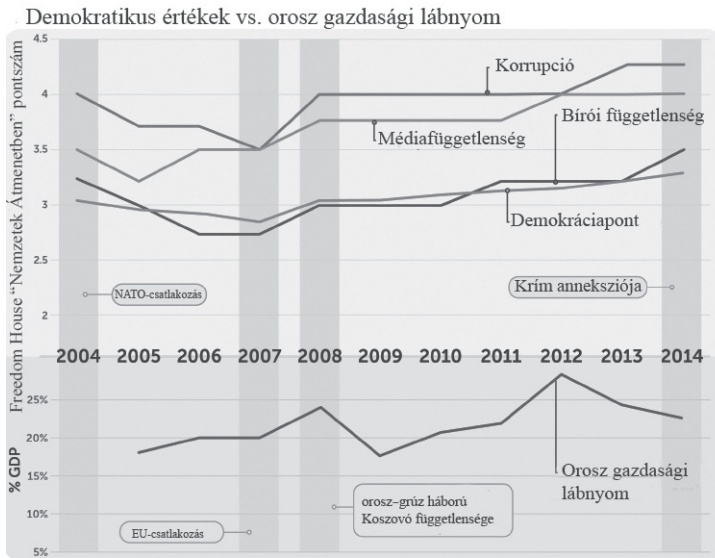
Bulgária – a foglyul ejtés példája

Kevés európai ország kötődik annyira történelmileg, kulturálisan és gazdaságilag Oroszországhoz, mint Bulgária. A 2004-es NATO- és 2007-es EU-csatlakozás ellenére az ország továbbra is szimpatizál Moszkvával. Mint ahogy Szlovákia esetében is látjuk, a bolgárok számára sem egymást kizáró tényező az európai és oroszpartii hozzáállás, hanem éppen ellenkezőleg, az ország politikájában is megjelenő szükségszerűségek.

Nem azonosítható egyetlen olyan mozgatórugó, amely egymagában elősegíti az orosz befolyás növekedését, inkább a korrump politikusok, szimpatizáns politikai pártok és az együttműködő oligarchák egymást felerősítő hatásának köszönhető a kialakult helyzet. Megállapítható, hogy az orosz befolyás összességében negatívan érinti az országot, ezen belül pedig leginkább az energiaszektort. Moszkva a jelentős gazdasági jelenlétét kihasználva Szófia külpolitikai orientációját egyre inkább kelet felé irányítja.

---

¹⁶ 2009-ben a MOL részvényeinek 21,9%-át vette meg a Kreml-közei Szurgutnyeftegaz orosz vállalat, azonban a magyar állam megtiltotta a tulajdonosi jogkörök gyakorlását az átláthatatlan tulajdonosi kör miatt. Az állam 2011-ben visszavásárolta a részesedést.

Megjegyzés: Az ábra a Freedom House és a Center for the Study of Democracy adatain alapul.

4. ábra: A demokratikus értékek és az orosz gazdasági lábnyom változása Bulgáriában 2004–2014 között

Forrás: *The Kremlin Playbook*, i. m., 42. (a szerző fordítása)

Politikai téren a Kreml legközelebbi szövetségese a xenofób, szélsőjobboldali, ultranacionalista Támadás (*Атака*) párt, azonban a legjelentősebb oroszpartí csoport a mainstream Bolgár Szocialista Párt (*Българска социалистическа партия – BSZP*), amely a Kommunista Párt utódeként jelenleg a második legnagyobb csoportosulásként van jelen a parlamentben. Fontos különbség, hogy a BSZP a Támadással szemben nem EU-ellenes párt, hiszen Szergej Sztanisev miniszterelnöksége alatt lépett be az ország az Európai Unióba. Az etnikailag török, Jogokért és Szabadságokért Mozgalom (*Движение за права и свободи*) és a balközép Bolgár Újjászületés Alternatívája (*Алтернатива за българско възраждане*) pártok is támogatják az oroszokat, főleg az energiapolitika terén. Az egyetlen formáció, amely nyíltan nem oroszpartí, a jelenleg kormányzó jobbközép Polgárok Bulgária Európai Fejlődéséért (*Граждани за европейско развитие на България*) és koalíciós partnere, a Reformblokk (*Реформаторски блок*).

A CSIS tanulmányának megjelenése után zajlott a bolgár elnökválasztás, amelyet jelentős többséggel a BSZP által támogatott, populista Rumen Radev nyerte meg¹⁷ a kormányzópart által támogatott Cecka Cacseva ellenében, amelyre válaszul Bojko Boriszov kormányfő lemondott.¹⁸ Radev a kampány során többek között amellet érvelt, hogy sokkal pragmatikusabban kell kezelni a külpolitikát, nyitni kell Oroszország felé, és megemlítette a szankciók

¹⁷ Pro-Russian candidates win presidential votes in Bulgaria and Moldova, [online], 2016. 11. 14. Forrás: Telegraph.co.uk [2017. 11. 19.].

¹⁸ Bulgarian prime minister resigns, [online], 2016. 11. 14. Forrás: Tass.com [2017. 10. 19.].

feloldását is.¹⁹ Roszen Plevneliev bolgár köztársasági elnök a választások előtt azt nyilatkozta, hogy Oroszország célja Európa megosztottságának elmélyítése és meggyengítése.²⁰ Szerinte nem a hidegháborús visszarendeződésnek vagyunk szemtanúi, hanem egy új típusú konfrontációnak, amelyet „hideg békének” nevezett. Hangsúlyozta, hogy az oroszok eszközei a populista pártok, szélsőséges csoportok, a propaganda és a kibertámadások.²¹

A vizsgált országok közül Bulgáriában a legnagyobb Oroszország gazdasági lábnyoma, amely 2012-ben a GDP 27%-át tette ki. Ez az arány azóta kisebb lett a kőolajár-csökkenés, az EU-s szankciók és az orosz ellenszankciók miatt. Oroszország azonban domináns szerepet játszik a bolgár energiapiacra, hiszen a Gazprom Bulgária egyetlen földgázbeszállítója. A Roszatom és leányvállalatai is piacvezetők a bolgár nukleáris energiapiacra, ők felelősek a fűtőelemek beszállításáért és a nukleáris hulladék kezeléséért is. A harmadik kulcsvállalat az orosz magánkézben lévő Lukoil, amely Bulgária egyetlen kőolaj-finomítójaként a kőolaj és benzin nagykereskedelmének több mint felét bonyolítja le. Az orosz FDI a vizsgált időszakban közel négyszeresére nőtt, 2014-ben 4,4%-ot tett ki.

A Kreml egy átláthatatlan és összetett rendszert épített ki magának Bulgáriában a gazdasági fölény megtartásának érdekében, amelyben a korrumpált tisztségviselők és az üzleti közösség összejátszik az érdekek érvényesítéséért. Az orosz befolyás számos esetben megközelítette a foglyul ejtés határát, és ez nagyban megkönnyíti az orosz állami és magánérdekek érvényesülését. Amennyiben az EU vagy a NATO olyan lépéseket kérne Bulgáriától, amely az orosz érdekeket sértené, a kormányzat hatalmas nyomás alá kerülne az oroszbarát pártok, üzletemberek és szervezetek részéről.

2008 óta a demokráciamutatók folyamatosan romlanak az országban. A kormányzat képtelen fellépni a korrupció ellen, vagy javítani a gazdasági helyzetet (az EU-n belül Bulgáriában a legalacsonyabb az egy főre jutó GDP, és a munkanélküliség 2010 óta 10% felett van), ami kiábrándulást kelt a lakosságban, és hosszabb távon politikai bizonytalansághoz, döntésképtelenséghez vezet.

Bulgária az orosz befolyással szembeni ellenállás és a kapituláció jegyeit is mutatta már. A Déli Áramlat esetében a parlament támogatta az uniós szabályozás felülvizsgálását célzó törvény elfogadását és a vezeték kiépítését. Utólag fény derült olyan dokumentumokra, amelyek a Gazprom küldött a legnagyobb állami kézben lévő energetikai vállalat, a Bulgarian Energy Holding számára, hogy hogyan írják át az energiatörvényt a Gazprom érdekeinek megfelelően. Másfelől viszont Bulgária mindeddig fenntartotta az európai uniós szankciókat Oroszországgal szemben, illetve támogatta az Egyesült Államok indítványát, amely szerint az orosz légierő nem repülhet át Bulgária légterén Szíria felé.

¹⁹ Pro-Russian candidates win presidential votes in Bulgaria and Moldova, *i. m.*

²⁰ Bulgaria's President: Russia Is Trying To Divide, Weaken Europe, [online], 2016. 11. 04. Forrás: Novinite.com [2017. 10. 14.].

²¹ Uo.

Gazdasági adatok

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Orosz FDI a GDP százalékában	0.8	0.9	1.6	2.2	2.8	3.2	3.6	4.3	4.3	4.4
Orosz cégek bevétele (GDP %)	5.4	9.1	7.8	8.2	6.4	7.0	7.9	8.5	7.4	6.6
Orosz olaj és földgázimport GDP %)	9.4	11.1	10.8	11.7	6.9	8.6	9.4	12.0	10.7	12.2
Export Oroszország irányába (GDP %)	1.3	1.5	2.4	2.7	2.5	2.8	2.7	2.7	2.6	1.2
Orosz gazdasági lábnyom (GDP %)	16.9	22.7	22.7	24.8	18.5	21.6	23.5	27.5	24.9	24.4

Megjegyzés: Az ábra a Center for the Study of Democracy, az Eurostat, a nemzeti bankok és vállalati nyilvántartások/adatbázisok adatain alapul.

5. ábra: Bilaterális gazdasági adatok és orosz gazdasági behatolás Bulgáriában 2005–2014 között

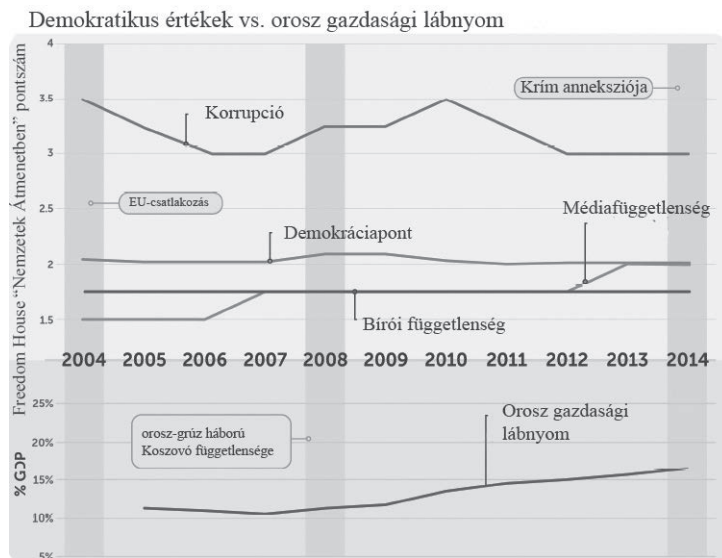
Forrás: *The Kremlin Playbook*, i. m., 42. (a szerző fordítása)

Lettország – a korrupció ciklusának megtörése

A vizsgált országok közül egyedül Lettország volt a Szovjetunió tagköztársasága. Napjainkban 270 km-es közös határszakasza van Oroszországgal, lakosságának közel 25%-a rendelkezik orosz felmenővel és 37%-a oroszjékű. Az orosz etnikumú lakosság szinte kizárólag orosz médiumokból informálódik, ezáltal lehetővé téve befolyásolásukat a Kreml által irányított médiakampányokon keresztül.

Lettország gazdaságilag nagymértékben függ Oroszországtól, a gazdasági lábnyom ugyanis 12%-ról 16%-ra nőtt 2005 és 2014 között. Fosszilis energiahordozóik egészét az orosz állam szállítja, a pénzüzetek fele orosz vagy a posztsovjettérségből származik, és Oroszország a lett állam harmadik legnagyobb exportpartnerre. Ez a függőség komoly gazdasági befolyást biztosít, és elősegíti a már említett átláthatatlan üzleti összefonódások megjelenését. Erre példa az orosz Itera lett leányvállalatának nyilatkozata, amelyben a földgázipar privatizációja ellen lépett fel. Kiemelte, hogy a változások után ugyanúgy Oroszország lenne az egyedüli beszállító, azonban már 20-30%-kal drágábban.

Annak ellenére, hogy a Kremlnek sikerült befolyásolnia a gazdasági döntéshozatalt, Lettország elkötelezett az euroatlanti orientáció mellett. Riga a gazdasági következmények mellett is támogatta az uniós szankciókat Oroszország ellen, más közép-európai országokkal szemben pedig pártfogolta a nagyobb NATO-jelenlétet az országban.

Megjegyzés: Az ábra a Freedom House és a Center for the Study of Democracy adatain alapul.

6. ábra: A demokratikus értékek és az orosz gazdasági lábnyom változása Lettországon 2004–2014 között

Forrás: *The Kremlin Playbook*, i. m., 47. (a szerző fordítása)

Több tényező is segíti, hogy az ország képes ellenállni az orosz politikai befolyásnak. Az első a demokratikus intézmények és a jogállamiság megerősítése. A többi vizsgált országgal szemben Lettország az egyetlen, ahol nőttek a demokratikus mutatók és drámaian csökkent a korrupció mértéke. Ez leginkább a már korábbiakban említett KNAB, a korrupcióellenes ügynökség munkájának köszönhető.

A második tényező Lettország demográfiai összetétele, amely segítette az orosz kihívás korai észlelését. Jelenleg 300 ezer orosz etnikumú személy él Lettországon, akik nem kapták meg az állampolgárságot – azonban a Kreml rájuk vonatkozóan is úgy foglal állást, hogy „Oroszország mindig meg fogja védeni az oroszok és a külföldön élő oroszajkúak érdekeit politikai, diplomáciai és jogi eszközökkel”.²² Az oroszajkú lakosság befogadó az Oroszországból érkező információkkal kapcsolatban, ezzel szemben a lakosság többsége a Szovjetunióban eltöltött időszakra emlékezve kellő szkepticizmussal tekint Moszkvára. A Krim anektálása és a kelet-ukrajnai konfliktus óta a lett etnikumú lakosság egyre jobban aggódik Moszkva hibrid háborús technikái és az orosz etnikum befolyásolása miatt.

Oroszország politikai szövetségese a balközép Harmónia szociáldemokrata koalíció (*Sociāldemokrātiskā Partija „Saskaņa”*), amely öt hasonló gondolkozású párt közös platformja. A Harmónia a lettországi orosz etnikum első számú képviselője. A párt próbál-

²² Transcript: Putin says Russia will protect the rights of Russians abroad, [online], 2014. 03. 18. Forrás: Washingtonpost.com [2017. 10. 25.].

ta magát független szociáldemokrata pártként beállítani, azonban oroszpartí külpolitikát folytat, partneri kapcsolatot ápol az Egyesült Oroszország párttal és állítólag pénzügyi hozzájárulást is kapott a múltban a Kremltől. 2014-ben a Harmónia a 100 helyből 24-et megszerezve a legnagyobb pártként került be a Saeimába, azonban vele szemben centrista és jobboldali pártok léptek koalíciós kormányra, kizárva a Harmóniát a kormányzásból oroszbarát nézetei miatt.

Gazdasági adatok

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Orosz FDI a GDP százalékában	2.7	2.4	1.6	1.6	2.0	1.9	1.9	2.2	2.4	3.6
Orosz cégek bevétele (GDP %)	4.9	5.1	4.7	5.0	5.4	5.3	5.5	5.2	5.2	5.6
Orosz olaj- és földgázimport (GDP %)	1.9	1.8	1.9	2.8	2.6	2.7	2.6	2.6	2.5	2.2
Export Oroszország irányába (GDP %)	2.5	2.6	2.6	2.7	2.4	3.9	4.5	5.1	5.0	4.7
Orosz gazdasági lábnyom (GDP %)	12.0	11.9	10.8	12.2	12.4	13.8	14.5	15.0	15.1	16.0

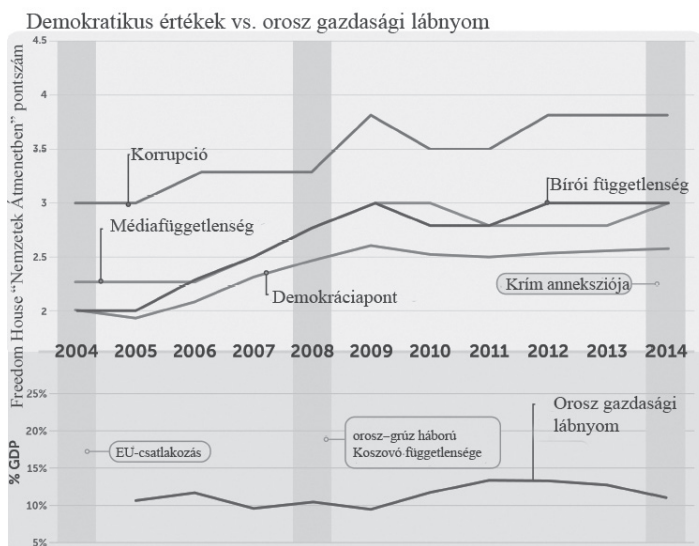
Megjegyzés: Az ábra a Center for the Study of Democracy, az Eurostat, a nemzeti bankok és vállalati nyilvántartások/adatbázisok adatain alapul.

7. ábra: Bilaterális gazdasági adatok és orosz gazdasági behatolás Lettországban 2005–2014 között

Forrás: *The Kremlin Playbook*, i. m., 47. (a szerző fordítása)

Szlovákia – folyamatban lévő politikai foglyul ejtés

Szlovákiában az elmúlt évtizedben folyamatosan romlottak a demokratikus mutatók. A visszaesés nem akkora mértékű, mint például Magyarország esetében, azonban jelentős a bírói intézmények függetlenségének, a véleménynyilvánítás szabadságának és a polgárjogok érvényesülésének szűkítése. Ezenfelül magas a korrupció mind az üzleti, mind pedig a politikai életben. Mint Magyarország esetében, ez a visszaesés itt is egy párthoz, a Robert Fico vezette Irány – Szociáldemokráciához (*Smer – sociálna demokracia – SMER*) köthető.

Megjegyzés: Az ábra a Freedom House és a Center for the Study of Democracy adatain alapul.

8. ábra: A demokratikus értékek és az orosz gazdasági lábnyom változása Szlovákiában 2004–2014 között

Forrás: *The Kremlin Playbook*, i. m., 53. (a szerző fordítása)

Az ország szinte teljes mértékben függ az orosz földgáztól és a földgáztranzitból származó árbevételektől. A haderő is nagyban kiszolgáltató az orosz haditechnikai eszközök beszállításának. Ezek a stratégiai ágazatokon túl azonban a kereskedelmet és a közvetlen tőkebefektetést tekintve Oroszország gazdasági jelenléte nem jelentős.

A CSIS értékelése szerint számos magas rangú szlovák politikusnak vannak orosz kapcsolatai. Így például a – lengyel nemzetbiztonsági szolgálatok szerint az orosz szolgálatokhoz köthető – Penta Investments vállalat, amely 40 ezer eurót adományozott a SMER-nek, miután képviselői személyesen találkoztak Ficóval. A kormányfő több esetben működött együtt a szélsőjobboldali és nacionalista Szlovák Nemzeti Párttal (*Slovenská národná strana – SZNP*) az elmúlt két évtizedben. Az SZNP az 1990-es megalakulása óta oroszbarát és NATO-ellenes párt, amely vélhetően kapott már pénzügyi támogatást a Kremltől. Bár az SZNP a legrégebbi partnerpárt, csökkenő támogatottsága a szlovák szélsőjobb széteséséhez és új pártok létrejöttéhez vezetett. Az egyik ilyen „utódpárt” a Kotleba – A Mi Szlovákiánk Néppárt (*Kotleba – Ludová strana Naše Slovensko*), amely 2016-ban 14 helyet szerzett a parlamentben. A Kotleba neonáci és nyugatellenes formáció, a NATO-t terrorista szervezetnek tartja.

Szlovákia politikai környezete bizonytalan, töredezett, és ezáltal kihasználható marad. A menekült- és migrációs válság felszínre hozott számos törést Európán belül, és ez lehetővé teszi a Kreml számára, hogy felerősítse az idegenellenes és nemzeti érzelmeket. Mint ahogy Magyarország esetében, a szlovák kormányzatnál is lehetséges, hogy illiberalizmusának nyugat-európai kritikája miatt még szorosabbra fogja fűzni kapcsolatát Moszkvával.

Gazdasági adatok										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Orosz FDI a GDP százalékában	0.0	0.0	0.0	-0.1	-0.1	-0.3	-0.4	-0.4	-0.4	-0.4
Orosz cégek bevétele (GDP %)	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2	0.3
Orosz olaj- és földgázimport GDP %)	9.4	9.8	7.2	7.5	7.2	9.1	11.5	10.8	10.7	8.4
Export Oroszország irányába (GDP %)	1.0	1.2	1.7	2.8	2.2	2.9	3.0	3.7	3.5	2.8
Orosz gazdasági lábnyom (GDP %)	10.5	11.1	9.0	10.3	9.4	11.9	14.2	14.3	14.0	11.1

Megjegyzés: Az ábra a Center for the Study of Democracy, az Eurostat, a nemzeti bankok és vállalati nyilvántartások/adatbázisok adatain alapul.

9. ábra: Bilaterális gazdasági adatok és orosz gazdasági behatolás Szlovákiában 2005–2014 között

Forrás: *The Kremlin Playbook*, i. m., 53. (a szerző fordítása)

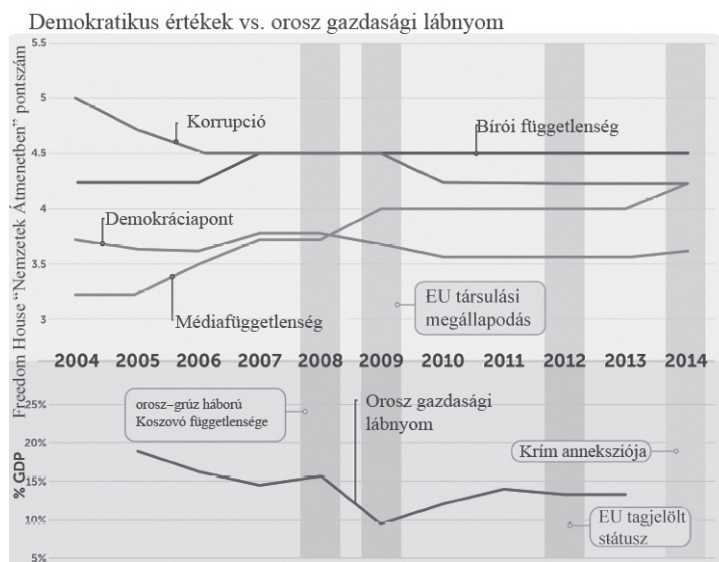
Szerbia – üzenet a jövőből

Évszázados közös szláv, ortodox és nyelvi hagyományaik miatt Szerbia és Oroszország szilárd partnerkapcsolatot ápol. Ennek egyik megnyilvánulása a mély gazdasági összefonódottság. Egyrészt az elmúlt két évtizedben Oroszország jelentős befektetéseket valósított meg a szerb gazdaság stratégiai ágazataiban, aminek jó példája a szerb Nafta Industrija Srbije Gazprom általi felvásárlása. Oroszország Szerbia földgázigényének 80%-át szállítja az országba. Ennek eredményeként Szerbia fizet a legtöbbet Európában a földgázért. Ráadásul Moszkva a szerb kőolajszektor piacvezető szereplője lett a szerb Beopetrol akvizíciója után. Oroszország ugyancsak jelen van a szerbiai infrastrukturális beruházásoknál és a pénzügyi szektorban is.

Ennek fényében felmerül a gyanú, hogy Moszkva a helyi kapcsolatain keresztül már többször kihasználta a domináns gazdasági kapcsolatát Szerbiával. A Srbijagaz, az állami földgázvállalat vezetője, Dusan Bajatovic például a Szerb Szocialista Párt parlamenti képviselője és az ország egyik, az oroszokkal szimpatizáló gazdasági-politikai vezetője.

Ahogy szorul a gazdasági hurok Szerbia körül, Belgrád szorosabb együttműködést sürget az Európai Unióval. 2008-ban Szerbia aláírta a Stabilizációs és Társulási Megállapodást, és azóta tagjelölt állam. Aleksandar Vučić, aki 2014–2017 között az ország miniszterelnöke volt, korrupcióellenes és nyugatbarát retorikával kampányolt, és egykori ígérete szerint Szerbia 2020 előtt uniós tag lesz. Az uniós csatlakozás támogatottsága fokozatosan növekedett, azonban a NATO-tagságot a többség továbbra is ellenzi. Szerbia hasonló helyzetben van, mint korábban Ukrajna volt: meg akarják őrizni a nyugati és keleti kapcsolatokat is úgy, hogy azok ne menjenek egymás rovására.

Megjegyzés: Az ábra a Freedom House és a Center for the Study of Democracy adatain alapul.

10. ábra: A demokratikus értékek és az orosz gazdasági lábnyom változása Szlovákiában 2004–2014 között

Forrás: *The Kremlin Playbook*, i. m., 57. (a szerző fordítása)

A szerb külpolitika ezzel együtt meglehetősen oroszpárti. Szerbia nem vetett ki szankciókat Oroszországra, és növelte a bilaterális biztonsági együttműködést az orosz S–300-as légvédelmi rakétarendszerek vásárlásával és közös hadgyakorlatok szervezésével. Nem meglepő módon a szerb nacionalista pártok támogatják Moszkva politikáját. Orosz részről pedig számos Duma-képviselő nevezett szerb háborús bűnösöket mártírnak. Az ultranacionalista szélsőjobboldali Szerb Radikális Párt (*Српска радикална странка*) a Kreml legközelebbi szövetségeseinek mondható. Sok Európa-barát párt szintén szimpatizál az oroszokkal, többek között a legnagyobb politikai csoportosulás, a Szerb Haladó Párt (*Српска напредна странка* – SZHP), vagy a második legnagyobb parlamenti formáció, a Szerbiai Szocialista Párt (*Социјалистичка партија Србије*). Az SZHP ugyanakkor próbál egyensúlyt tartani a két oldal között, így egyfelől évekig az EU-tagság legnagyobb szószólója volt, másfelől jó kapcsolatokat ápol az Egyesült Oroszország párttal is.

Vučić látható lépéseket tett az európai integráció felé, így például kialakította az együttműködési mechanizmust Koszovóval is. Azonban miniszterelnöksége alatt a korábbi ígéretek ellenére sem javultak a demokratikus mutatók. A médiafüggetlenségi pontszám jelentősen esett közvetlenül a miniszterelnök megválasztása után, míg az igazságszolgáltatás függetlensége 2007 óta nem javult, és a korrupciós mutató is alig fejlődött.

A Kreml Szerbiában leginkább a nyugat lejáratását célozza meg a médiajelenlétén, hivatalos megnyilvánulásain és az ortodox keresztény egyházon keresztül. Ennek keretében felnagyítják a nyugati gazdasági és politikai modell visszasságait és egy jobb, illetve történelmileg autentikusabb alternatívát kínálnak fel, amely „kompatibilis Szerbia és a térség

érdekeivel, kultúrájával, értékrendjével”. Az ortodox pátriárka, Kirill a Nyugatot propaganda terjesztésével vádolta meg, amely hamis információt nyújt a Milošević-rezim koszovói albánok ellen elkövetett atrocitásairól a NATO-bombázások alatt. Állítása szerint a koszovói szerbek ezen igazságtalanságok és kettős mércék áldozatai. Ahogy a CSIS elemzői összegezték, 2016-ban a közvélemény-kutatások alapján a dezinformációs kampány részben sikeres volt, ugyanis a szerb polgárok 94%-a úgy gondolta, hogy „Szerbia érdekeit az Oroszországgal fenntartott jó kapcsolat biztosítja”.

Gazdasági adatok

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Orosz FDI a GDP százalékában	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	2.6	2.3	2.6	2.5	2.8
Orosz cégek bevétele (GDP %)	11.6	9.2	8.3	8.2	4.3	5.2	5.8	5.4	6.1	N/A
Orosz olaj- és földgázimport GDP %)	5.4	5.7	4.9	5.6	3.6	4.3	4.4	3.7	2.8	4.1
Export Oroszország irányába (GDP %)	1.0	1.2	1.4	1.5	1.0	1.7	2.2	2.5	2.9	2.9
Orosz gazdasági lábnyom (GDP %)	18.4	16.3	14.9	15.6	9.3	13.7	14.7	14.2	14.2	N/A

Megjegyzés: Az ábra a Center for the Study of Democracy, az Eurostat, a nemzeti bankok és vállalati nyilvántartások/adatbázisok adatain alapul.

11. ábra: Bilaterális gazdasági adatok és orosz gazdasági behatolás Szerbiában 2005–2014 között

Forrás: *The Kremlin Playbook*, i. m., 57. (a szerző fordítása)

Az esettanulmányok alapján megállapítható, hogy az orosz politikai és gazdasági növekedés kimutatható a közép- és kelet-európai térségben, és ez összefüggésben áll a demokráciamutatók általános romlásával. A 2004–2014-es időszakban három vizsgált ország, Magyarország, Bulgária és Szlovákia is jelentősen visszaesett az észlelt korrupció, a média- és a bírói függetlenség területén. Szerbia esetében összességében stagnálás volt látható, míg Lettország az orosz befolyás növekedése ellenére is képes volt az állami szféra átláthatóságát növelni és a korrupciót csökkenteni. Ez többek között a hatalmi ágak határozott szétválasztásának köszönhető.

Összegzés

A CSIS elemzésének kiindulópontja az a tendencia, amely szerint napjainkban a közép- és kelet-európai államokban folyamatosan nő az orosz gazdasági befolyás, egyre nagyobb a szimpátia az orosz politikai módszerekkel szemben, a demokratikus intézmények leépültek, és hódít az illiberalizmusnak aposztrofált autoriterizmus. Az EU- és NATO-

tagállamok gyengülő demokratikus rendszere folyamatosan erodálja a „Nyugat” szavahihetőségét. Oroszország leginkább a szervezetek új tagjainál, illetve a tagságra aspiráló nemzeteknél érhet el komoly sikereket.

Oroszország egy olyan átláthatatlan patronázsrendszert épített ki a régióban, amelyet befolyásának növelésére és a döntéshozatal befolyásolására használ. Ezt a rendszert a CSIS az orosz befolyásszerzés „tisztességtelen körének” (*unvirtuous circle*) nevezi. A rendszer lényege, hogy a befolyásszerzés gazdasági és/vagy politikai behatolással kezdődik, ezt követően egyre bővül, és a végső célja az állam foglyul ejtése (*state capture*). Az orosz állam módszere a kritikus állami szervek és a gazdaság minél nagyobb része feletti befolyás növelése, amit a nemzeti politikák és döntések alakítására használ fel. A rendszert az állami erőforrások minél nagyobb kihasználására koncentrálna a korrupció mozgatója.

Ezek az orosz hálózatok oszlopos részét képezik az orosz újgenerációs hadviselés doktrínájának. A doktrína elsősorban a befolyásszerzés és nem a nyers erő stratégiáját használja, célja az ellenséges rendszer koherenciájának megtörése, és nem a teljes körű megsemmisítés. Az orosz stratégia elsősorban a közép- és kelet-európai államok euroatlanti integrációját próbálja megállítani és visszafordítani. Ennek egyéb hozadéka az Egyesült Államok és a Nyugat dominanciájának megtörése, az orosz befolyási övezet helyreállítása. Ahogy a Nyugat szemléltette a saját gazdasági és politikai modelljének felsőbbrendűségét a Szovjetunióval és a keleti blokkal szemben 1989 és 1991 között, ami végül az utóbbiak felbomlásához vezetett, úgy lehetséges, hogy a Kreml ugyanennek a fordítottját szeretné véghez vinni: lejáratni a nyugati liberális berendezkedést, és ezzel párhuzamosan felajánlani az alternatívát, az illiberális demokráciát és a szilovik típusú (úgynevezett erős emberek által irányított) gazdasági és politikai rendszert. A cél elérésével együtt megkezdődhetne az európai biztonsági architektúra felülvizsgálata is.

Az Egyesült Államok számára az orosz befolyás nem belföldi kormányzati kihívás, hanem nemzetbiztonsági fenyegetés, tehát az ellenlépéseket is ebben a szellemben kell meghatározni. A megfelelő válaszlépések nélkül ugyanis az orosz befolyás kompromittálni fogja a közép- és kelet-európai demokráciákat, és nagy hatással lesz Washington külpolitikai érdekérvényesítési képességére is a térségben.

Az orosz stratégiának két fő pillére van. Az első a kapitalizmus és a kormányzati rendszerek kihasználása a stratégiai jelentőségű gazdasági ágazatok feletti irányítás, de legalább is befolyás megszerzésének érdekében, az ország manipulálásával együtt. A második lépés a politikai megosztottság növelése, a kapcsolati rendszer kiépítése a feltörekvőben lévő autokratákkal, oroszszimpatizánsokkal (többek között nacionalista, populista és euroszkeptikus csoportokkal) a demokrácia aláásása érdekében. Habár léteznek sémák, amelyeket az oroszok követnek, mégsem lehet egy univerzális foratókönyvet meghatározni az esettanulmányok alapján. A Kreml az egyes országokban tapasztalható egyedi állapotoknak megfelelően a stratégiai célok alapján osztja be és alkalmazza a rendelkezésre álló erőforrásait.

Az esettanulmányok (Magyarország, Bulgária, Lettország, Szlovákia, Szerbia) alapján megállapítható, hogy azokban a vizsgált országokban, amelyek esetében az orosz gazdasági lábnyom a GDP 12%-ánál többet tett ki, nagyobb a sérülékenység az orosz gazdasági befolyásszerzésre, és ezek az államok nagyobb eséllyel válnak az orosz gazdaság foglyává.

Ezzel párhuzamosan pedig a 12%-os küszöb alatti országok esetében nagyobb fogékonyságot láthatunk az orosz politikai befolyás növekedésére.

A CSIS az orosz befolyás megtörése érdekében az alábbi intézkedéseket javasolta:

- Egy olyan egység létrehozása az Egyesült Államok Pénzügyminisztériumán belül, amelynek egyedüli célja az oroszokhoz köthető, és az Egyesült Államok pénzügyi rendszerével kapcsolatban álló illegális pénzügyi körök nyomon követése és felelősségre vonása.
- Ösztönözní a NATO- és EU-tagállamokat, hogy hozzanak létre saját pénzügyi hírszerzési egységeket, amelyek egyedüli célja az illegális orosz pénzügyi tranzakciók nyomon követése.
- A NATO Készenléti Akciótervén keresztül megerősíteni a korrupcióellenes hivatalokat.
- Az Egyesült Államok segítségnyújtása a közép- és kelet-európai, illetve a balkáni államoknak az Oroszország felől érkező befolyás megállításában.
- Az EU- és NATO-tagállamok fejlesszék a korrupcióellenes együttműködés és segítségnyújtás lehetőségét, ami leginkább a sérülékeny államoknak válna hasznára.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bulgarian prime minister resigns, [online], 2016. 11. 14. Forrás: [Tass.com](#) [2017. 10. 19.]
- Bulgaria's President: Russia Is Trying To Divide, Weaken Europe, [online], 2016. 11. 04. Forrás: [Novinite.com](#) [2017. 10. 14.]
- BULMAN, May: FBI backs CIA view on Russia intervened to help Donald Trump win presidential election, [online], 2016. 12. 16. Forrás: [Independent.co.uk](#) [2017. 10. 19.]
- CONLEY, Heather A. – MINA, James – STEFANOV, Ruslan – VLADIMIROV, Martin: The Kremlin Playbook – Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe, [online], 2016. 11. 04. Forrás: Center for Strategic and International Studies [2017. 10. 13.]
- DAWISHA, Karen: *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?*, Simon & Schuster, New York City, NY, 2014
- GRIGAS, Agnia: Legacies, Coercion and Soft Power: Russian Influence in the Baltic States, [online], 2012. 08. Forrás: [Chathamhouse.org](#) [2017. 11. 20.]
- Joint Statement from the Department Of Homeland Security and Office of the Director of National Intelligence on Election Security, [online], 2016. 10. 07. Forrás: [Dhs.gov](#) [2017. 11. 14.]
- Kovács Béla nem kém, hanem megbízott bomlasztó volt, [online], 2014. 05. 23. Forrás: Népszabadság Online [2017. 11. 20.]
- Letter to Obama: Five Years Later, [online], 2014. 07. 10. Forrás: CEPA [2017. 10. 17.]
- Pro-Russian candidates win presidential votes in Bulgaria and Moldova, [online], 2016. 11. 14. Forrás: [Telegraph.co.uk](#) [2017. 11. 19.]
- Russian cyber-attacks could influence German election, says Merkel, [online], 2016. 11. 08. Forrás: [TheGuardian.com](#) [2017. 11. 14.]
- Russian intelligence wages information war, says Czech security service, [online], 2016. 09. 01. Forrás: [Reuters.com](#) [2017. 10. 14.]
- Transcript: Putin says Russia will protect the rights of Russians abroad, [online], 2014. 03. 18. Forrás: [Washingtonpost.com](#) [2017. 10. 25.]